

Kárpát-haza SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/ 2. szám

VISY ZSOLT

Interdiszciplináris kutatások Énlakán, 2007–2022

MÁTYÁS SZABOLCS

A határon túli területek „szellemi tájainak” talentumföldrajzi vizsgálata a Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar személyek esetében

CSATA ZSOMBOR – SÁNDOR ZSOLT

A nyelvtudás, jövedelem és nyelvhasználat a kisebbségi magyarok körében – egy szociológiai felmérés eredményei

BALI JÁNOS – NÁDAS ZSÓFIA

Székeludvarhelyi fiatalok magyarságképe

Kiadja a Nemzetstratégiai Kutatóintézet

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/2. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/2. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE 2022/ 2. szám

A Kárpát-medencei magyarságkutatás interdiszciplináris szakmai folyóirata

KIADJA A NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

1054 Budapest, Nagysándor József utca 8.

Felelős kiadó: Szász Jenő

Szerkesztőbizottság

Bali János, Bakk Miklós, Benedek József, Csata Zsombor, Farkas György,
Hajdú Zoltán, Kovály Katalin, Lampl Zsuzsanna, Magyar Zoltán, Nagy
Benedek, Nagy Imre, Péntek János, Péti Márton, Pozsony Ferenc, Rácz
Szilárd, Schwarcz Gyöngyi, Szilágyi Ferenc, Szoták Szilvia, Tóth Géza,
Török Ibolya, Tózsér Anett

Szerkesztő

Ress Boglárka

A szerkesztő munkatársa

Borbándi Erik

Tördelőszerkesztő

Nádas Zsófia

Nemzetstratégiai Kutatóintézet © 2022, Budapest

Minden jog fenntartva

A kötetben szereplő írások tartalma nem feltétlenül tükrözi
a kiadó álláspontját.

ISSN 2732-1789

TARTALOM

TANULMÁNYOK 6

Visy Zsolt 6
Interdiszciplináris kutatások Énlakán, 2007–2022

Mátyás Szabolcs 19
A határon túli területek „szellemi tájainak” talentumföldrajzi vizsgálata
a Nobel-díjas és Nobel-díjra jelölt magyar személyek esetében

Csata Zsombor – Sándor Zsolt 28
A nyelvtudás, jövedelem és nyelvhasználat a kisebbségi magyarok körében
– egy szociológiai felmérés eredményei

Bali János – Nádas Zsófia 41
Székelyudvarhelyi fiatalok magyarságképe

RECENZÍÓ 56

Schwarcz Gyöngyi 56
Aszimmetriák és párhuzamosságok az etnopolitikai viszonyokban.
Recenzió Bárdi Nándor, Éger György és Filep Tamás Gusztáv (szerk.)
Magyarok Romániában (1990–2015), Tanulmányok az erdélyi magyarságról c.
művéhez

ABSZTRAKTOK 61

Csata Zsombor

Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet, Kolozsvár;
Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest

Sándor Zsolt

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszeredai Kar Üzleti Tudományok Tanszék

A nyelvtudás, jövedelem és nyelvhasználat a kisebbségi magyarok körében –
egy szociológiai felmérés eredményei

Kárpát-haza Szemle, 2022 (2), pp. 28–40., 62–63.

DOI-azonosító: 10.64605/KHSZ.2022.2.03

**A nyelvtudás, jövedelem és nyelvhasználat a
kisebbségi magyarok körében – egy szociológiai
felmérés eredményei**

Ebben a tanulmányban egy 2018–2019-ben készült szociológiai felmérés alapján vizsgáljuk meg azt, hogy milyen a Kárpát-medencében élő kisebbségi magyarok többségi (román/szlovák/szerb/ukrán), valamint angol nyelvtudása, különbözik-e az egyes szocio-demográfiai csoportok szerint, és hogy mutat-e összefüggést a jövedelmekkel. Bár a nyelvi rezsim, nyelvhasználati mintázatok és a többségi nyelvoktatás módszertanának különbségei nem azonosak, Erdélyben, a Felvidéken és Vajdaságban az eredmények meglepően hasonlóak: önbevallás szerint a magyarok 10–15%-a anyanyelvi szinten, negyede tökéletesen és harmada nagyon jól beszéli a tituláris nyelvet. A kisebbségi magyarok közül a kárpátaljai magyarok ismerik a legkevésbé a többség nyelvét, a válaszadók közel fele számolt be arról, hogy nem beszéli nagyon jól az ukrán nyelvet. A vizsgálat egyértelműen ráerősít azokra a korábbi megfigyelésekre, melyek szerint a fiatalok többségi nyelvtudása romlott, az angol nyelvtudása viszont látványosan javult az elmúlt 20 évben. A nyelvtudás és a jövedelem kapcsolatát vizsgálva azt találtuk, hogy minél integráltabb globálisan a gazdaság, az angoltudás annál nagyobb fizetéstöbbletet eredményez a tituláris nyelv ismeretéhez, illetve csak a magyar nyelv ismeretéhez viszonyítva. Az elemzés második részében a hétköznapi nyelvhasználat néhány olyan vonatkozását vizsgáljuk meg, amelyek a nyelvek relatív státusáról, pozíciójáról is árulkodik: milyen nyelvet használnak a hétköznapi kommunikáció különböző színterein, illetve hogy mi az alapértelmezett nyelv egy idegennel való kapcsolatfelvételnél. Amint

az várható volt, a nyelvhasználat nagyrészt az etno-demográfiai kontextus jellegzetességeit tükrözi vissza, leginkább az számít, hogy mekkora a településen a magyarok aránya. Ha ennek a hatását kiszűrjük, az látszik, hogy a magyar nyelvhasználatra való egyéni/közösségi diszpozíció mértéke Kárpátalján a legmagasabb és a Vajdaságban a legalacsonyabb. Például, miközben a mintába került települések és régiók etnikai szerkezete a felvidékihez hasonló, a kárpátaljai magyarok intenzívebben használják az anyanyelvüket.

**Language Skills, Income, and Language Use
Among Minority Hungarians - Results of a
Sociological Survey.**

In this study, we examine the titular (Romanian/Slovak/Serbian/Ukrainian) and English language proficiency of minority Hungarians living in the Carpathian Basin, based on a sociological survey conducted in 2018–2019. We investigate whether language skills differ among various socio-demographic groups and whether there is a correlation with income. Despite differences in language regimes, language usage patterns, and titular language teaching methodologies, the results are surprisingly similar in Romania, Slovakia and Serbia: according to self-reported data, 10-15% of Hungarians speak the titular language at a native level, one quarter speak it perfectly, and one third speak it very well. Among minority Hungarians, those in Transcarpathia know the majority language the least, with nearly half of respondents reporting that they do not speak

Ukrainian very well. The study confirms previous observations that the language proficiency of young people in the majority language has declined, while their English language proficiency has dramatically improved over the past 20 years. Regarding the relationship between language proficiency and income, we found that the more globally integrated the economy, the higher the pay differential for English proficiency compared to proficiency in the titular language or just Hungarian. In the second part of the analysis, we examine certain aspects of everyday language use that reveal the relative status and position of languages: which language is

used in everyday communication in different settings and what is the default language when making contact with a stranger. As expected, language use largely reflects the ethno-demographic context, with the proportion of the Hungarian population in a locality being the most important factor. When we control for this effect, we see that individual/community dispositions towards using Hungarian are highest in Ukraine and lowest in Serbia. For example, while the ethnic structure of the settlements in the sample is similar to that of Slovakia, Hungarians in Ukraine use their native language more intensively.

CSATA ZSOMBOR – SÁNDOR ZSOLT

A nyelvtudás, jövedelem és nyelvhasználat a kisebbségi magyarok körében – egy szociológiai felmérés eredményei

Bevezető, előzmények

Az elmúlt száz évben a Kárpát-medence kisebbségi magyarok által lakott területein a nyelvek státusa jelentősen megváltozott. Az első és második világ-háború között, valamint az államszocializmus idején hozott jogi korlátozások miatt a magyar nyelv használata a különböző etnikumok közötti kommunikációban fokozatosan visszaszorult. A többségi nyelvi hegemonia megteremtése a nyilvános szférában szimbolikus eszközzé vált a hatalom gyakorlásában, ami hátrányos helyzetbe hozta a kisebbségi nyelveket beszélőket.

A kommunista rezsimek összeomlását követően több olyan jogszabály is született ezekben az országokban, ami a kisebbségi nyelvek védelmét szolgálja, és bár a gyakorlatba ültetésük hiányos, számos konkrét eredmény is megvalósult, különösen az oktatásban és az adminisztráció többnyelvűsítésében.¹ Ebben a tekintetben nagyok a különbségek az egyes

országok között – a 2019-es ukrain nyelvtörvények kisebbségi nézőpontból például visszalépést jelentenek a korábbi állapotokhoz képest (CSERNICKÓ ÉS KONTRA, 2022). A változatosság ellenére ezekben a nyelvi rezsimekben² közös az, hogy a kisebbségi magyarokkal szemben a többségi nyelv ismerete és használata továbbra is kizárólagos elvárás, a magyaroknak tanulni kell a többség nyelvét, a többségieknek viszont nem. Ennek egyik következménye, hogy az etnikailag heterogén területeken a nyilvános hétköznapi interakciókban a többségi nyelv használata a természetes, az alapértelmezett, a „legitim” (GOGOLIN, 2006, 195. o.), a „jelöletlen” (BRUBAKER ET AL., 2011, 224–225), a magyaré pedig a „jelölt”, kivételes.

Az aszimmetrikus nyelvi rezsimek veszélyeire számos tudományterületen felhívták a figyelmet. A nyelvészek a „felcserélő kétnyelvűség”, végső soron pedig a nyelvcseré, a nyelvi asszimiláció valós fenyegetettségét látják benne (PÉNTEK ÉS BENŐ, 2020, 80. o.). A morálfilozófiai alapon nyugvó politikatudományi elemzések a méltányossági vonatkozásokat emelik ki: a többségi-kisebbségi interakciókban ugyanis

¹ Romániában például ezek közé tartozik a 215/2001. törvény a helyi közigazgatásról, ami lehetővé teszi a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát azokban az adminisztratív egységekben, ahol a kisebbségi népesség aránya meghaladja a 20 százalékot. A törvény gyakorlatba ültetésének a hiányosságairól lásd Horváth és Toró (2018) tanulmányát. A magyar nyelv státusának, jogszabályi környezetének, használatának a nagyívű történeti áttekintéséhez lásd a „Magyar nyelv...” sorozat egyes régiókra vonatkozó kiadványait: Péntek és Benő, 2020; Lanstyák, 2000; Göncz, 1999; Csernicskó, 1998.

² Ebben a tanulmányban „nyelvi rezsimek” kifejezés alatt a különböző nyelvpolitikákat és az ezek mentén kialakult nyelvi gyakorlatokat értjük. Ez magában foglalja a hivatalos és nem hivatalos szabályokat és normákat, amelyek meghatározzák, hogy mely nyelveket használják és hogyan használják őket a különböző kontextusokban, például az oktatásban, a kormányzatban, a médiában, a munkahelyeken stb.

sérül a „megbecsülés paritása”, a kisebbségiek „nyelvi főhajtásként” élhetik meg azt, hogy mindig nekik kell a többség nyelvére váltani ahhoz, hogy megértessék magukat (VAN PARIJS, 2011, 139–142. o.) – ez pedig nem tesz jót az organikus polgári integrációnak, befele fordulást, szegregációt okozhat, végső soron a demokratizációt is veszélyeztetheti. A nyelv gazdaságtan pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy az aszimmetrikus kétnyelvűségnek ez az állapota jóléti hátrányokat okoz a kisebbségi anyanyelvűek számára. Ezek a hátrányok abból fakadnak, hogy a többségi nyelv megtanulásának jelentős költségei és alternatív költségei vannak, a formális kommunikáció egy második nyelven többletkiadásokkal jár (pl. fordítási költségek), a többségi nyelvű társalgásban pedig legitimációs és retorikai hátrányba kerülhetnek. (GRIN, 2019, 20–21. o.; CSATA, 2016a, 87–88. o.). Ez a veszély annál nagyobb, minél alacsonyabb a kisebbségi nyelv gazdasági értéke az adott térségben, annak ismerete tehát – a hátrányokat ellensúlyozandó – kisebb „additív” gazdasági-jóléti előnyökkel jár.³ (SORBÁN, 2014)

Elemzésünk – és a mögötte levő szociológiai vizsgálat – főként ezt a nyelv gazdaságtani keretezést használja annak a vizsgálatában, hogy okoz-e jövedelmi – és végső soron jóléti – hátrányt a kisebbségi magyarok számára, ha a többségi nyelvet nem sikerül a megfelelő mértékben elsajátítani. Korábbi vizsgálatok szerint ez a veszély egyre inkább fennáll, különösen a fiataloknál jelent növekvő problémát (CSATA, 2018, 352–355. o.).

A kutatásban a többségi nyelv mellett rákérdezzünk az angol nyelvismeretre is. Az angol nyelvtudás alaposabb vizsgálata több okból is fontos. Először is egyre gyakoribb követelmény a munkavállalásban – akik jól tudnak angolul, azok általában jobban keresnek, az angol nyelvtudás a globalizálódó munkaerőpiacon versenyelőnyt jelenthet. Kisebbségi magyar kontextusban emellett azért is fontos az angol nyelvismeret feltérképezése, mert a nyelvi kormányzással kapcsolatos szakirodalom az angolra, mint harmadik nyelvre úgy tekint, mint aminek a hivatalossá tétele

segíthet a multietnikus társadalmakra jellemző nyelvi aszimmetriák megszüntetésében (LIU, 2015). Erre ugyan egyelőre nincs valós esély egyik külhoni magyarok által lakott régióban sem⁴ (sokan egyébként is egy másfajta, globális nyelvi hegemonia veszélyét látják benne), ettől függetlenül az angol nyelvhasználat egy terjedő gyakorlat a többségi–magyar kommunikációban, különösen multinacionális cégeknél és azokban az értelmiségi szakmákban, amelyek a nemzetközi piacokra termelnek. Korábbi kutatásokból tudjuk, hogy mindegyik régióban növekedett az angolul jól tudók aránya és a használhatósággal kapcsolatban is növekednek a várakozások. Egy 2015-ben végzett vizsgálat szerint például az erdélyi magyar középiskolások 31,5 százaléka értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy „úgy is elboldogulok, hogy az anyanyelvemen kívül csak az angolt ismerem”. A határon túli magyar fiatalok körében végzett további vizsgálatok adataiból viszont az látszik (GENESYS, 2015, MAGYAR FIATALOK, 2016), hogy az angol és a többségi nyelvtudás között erős a kapcsolat, és nehéz pontosan meghatározni, hogy melyik befolyásolja (inkább) az otthon élő fiatalok boldogulását.

Tanulmányunk az alábbi szerkezetet követi. Először megvizsgáljuk, hogy önbevallás szerint milyen a határon túli magyarok többségi (román/szlovák/szerb/ukrán), valamint angol nyelvtudása, különbözik-e az egyes szocio-demográfiai csoportok szerint, és hogy mutat-e összefüggést a jövedelmekkel. Az elemzés második részében a hétköznapi nyelvhasználat néhány olyan vonatkozását vizsgáljuk meg, amelyek a nyelvek relatív státusáról, pozíciójáról is árulkodnak: milyen nyelvet használnak a hétköznapi kommunikáció különböző szinterein, illetve, hogy mi az alapértelmezett nyelv egy idegennel való kapcsolatfelvételnél. Az elemzésben a Nemzetstratégiai Kutatóintézet által 2018–2019-ben lebonyolított „Életminőség és jólét” c. nagymintás kérdőíves vizsgálat adatait használjuk fel.⁵

⁴ Az angol nyelv, mint lingua franca romániai alkalmazhatóságával kapcsolatban lásd: Csata 2016b.

⁵ Az „Életminőség és jólét” címet viselő kérdőíves adatfelvétel az EFOP-1.12.1-17-2017-00003 számú, „Makroregionális kutatások a Kárpát-medencében a közösségfejlesztés és társadalmi felelősségvállalás megerősítése érdekében” című projekt keretében történt. A vizsgálat során összesen 1100 erdélyi, 800 felvidéki, 800 vajdasági és 600 kárpátaljai, magát magyarnak valló személy válaszolt a kérdésekre (a mérési hiba 3,1%, 3,5% ill. 4%). A minták nemek, korcsoportok, iskolai végzettség és belső régiók szerint az egyénekre (és nem a háztartásokra) reprezentatívak. A továbbiakban a kutatásra az „NSKI 2019” rövidítéssel utalunk.

³ Az „additív”, más szóval a hozzáadó kétnyelvűség – a felcserélővel szemben – azt jelenti, hogy „az egyén úgy tanulja meg a második nyelvet, hogy az nem válik az első nyelvi kompetenciájának a kárára, bővül a nyelvi repertoárja, de közben az első nyelvi kommunikációs készségei is fejlődnek, és továbbra is pozitívan viszonyul a korábban elsajátított nyelvhez.” Péntek–Benő, 2020, 261. o.

A többségi nyelvek és az angol nyelv ismerete

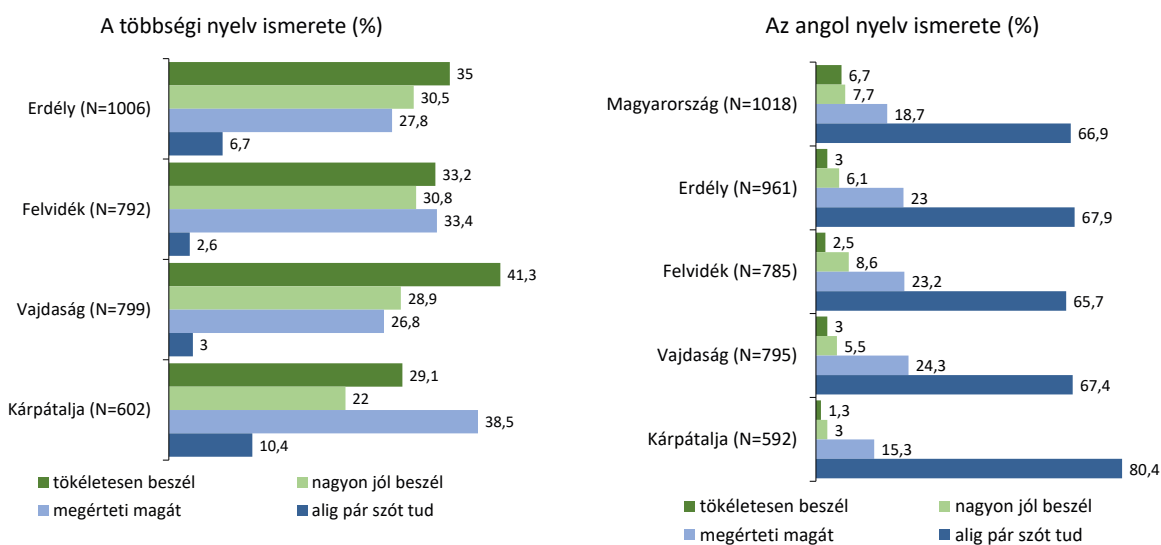
A felmérés keretében azt kérdezték meg az erdélyi, felvidéki, vajdasági és kárpátaljai magyaroktól, hogy mennyire ismerik a többségi (román/szlovák/szerb/ukrán), valamint az angol nyelvet. A kérdőívben szereplő kérdések tehát a nyelvtudás szubjektív megítéléséről szólnak, tényleges nyelvismeretre vonatkozóan nem nyújtanak információkat. Az eredményekből egyértelműen kiderül, hogy a kisebbségi magyarok közül a kárpátaljai magyarok ismerik a legkevésbé a többség nyelvét,⁶ a válaszadók közel fele számolt be arról, hogy nem beszél nagyon jól az ukrán nyelvet. Erdélyben, a Felvidéken és a Vajdaságban az eltérő nyelvi rezsimek, nyelvhasználati mintázatok

⁶ A tanulmányban a többségi nyelv, az államnyelv és a tituláris nyelv fogalmait egyaránt használjuk, akárcsak a kisebbségi, határon túl és külföldi magyarok kategóriákat is – a szemantikai különbségeket az adott szövegkörnyezet többnyire jelzi.

és a többségi nyelvoktatás módszertanának különbségei ellenére az eredmények meglepően hasonlóak: önbevallás szerint a magyarok 10–15%-a anyanyelvi szinten, 23–26%-a tökéletesen és 29–31%-a nagyon jól beszéli a tituláris nyelvet (1. ábra).

Abban is hasonlítanak ezek a régiók, hogy korcsoportok szerint a tituláris nyelvek ismerete hasonló eloszlást, egy fordított U alakú görbét követ: a középkorúak (40–59 év között) nyelvtudása a legjobb, az ennél fiatalabbak, de különösen a 70 év felettiek nyelvismerete pedig jelentősen elmarad az átlagtól (1. táblázat). A felmérésünk ráerősít azokra a korábbi megfigyelésekre (Csata, 2018, 352. o.), melyek szerint a fiatalok többségi nyelvtudása romlott az elmúlt 20 évben (2. táblázat). Jelenleg Erdélyben a 18–29 évesek csupán kétharmada, a felvidékiek és vajdaságiak 60 százaléka, a kárpátaljaiaknak pedig kevesebb, mint fele ítélte meg úgy, hogy jól beszéli a román/szlovák/szerb/ukrán nyelvet.

1. ábra: A többségi és angol nyelv ismeret

Forrás: a szerző saját szerkesztése

1. táblázat: A többségi és az angol nyelvet jól beszélők aránya, korcsoportok szerint (önbevallás szerint, %)

nagyon jól beszél/kor	TITULÁRIS NYELV				ANGOL			
	18–34	35–54	55+	összesen	18–34	35–54	55+	összesen
Erdély (N=1007)	68,3	72,6	58,2	65,4	26,5	8,5	0,2	9
Felvidék (N=792)	60,5	77,7	53,4	64	25,3	9,3	2,2	11,2
Vajdaság (N=800)	62,6	82,1	65,2	70,1	20,9	10,7	0,3	8,5
Kárpátalja (N=603)	43,3	60	47,5	51,1	9,7	3,5	0	4,1

Forrás: a szerző saját szerkesztése

2. táblázat: A többségi és az angol nyelvet jól beszélők arányának változása 2001–2019 (önbevallás szerint, 18–29 évesek, %)

	TITULÁRIS NYELV			ANGOL		
	Mozaik 2001[1]	Genesys 2015[2]	NSKI 2019	Mozaik 2001	Genesys 2015	NSKI 2019
Erdély	78,9	66,1	67,3	22	35,7	33,2
Felvidék	81,9	74,3	60,5	13,9	37,4	24,8
Vajdaság	81,2	62,6	60,9	22,3	35,8	23,8
Kárpátalja	49,6	44	43,8	5,4	12,1	11

Forrás: a szerző saját szerkesztése

3. táblázat: A többségi és az angol nyelvet jól beszélők aránya, régióként (önbevallás szerint, %)

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
Jól beszél a többségi nyelvet	65,4	64	70,1	51,1
Jól beszél az angolt	9	11,2	8,5	4,1
A többségi nyelvet jól beszél, az angolt nem	57,5	54,7	63,1	48,6
Az angolt jól beszél, a többségi nyelvet nem	0,8	2,1	1	1,5
Mindkét nyelvet jól beszél	7,8	8,9	7,3	2,8

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A többségi nyelvek ismeretével szemben az angol nyelvtudás viszont jelentősen javult az elmúlt évtizedekben. Jelenleg Kárpátalján 4 százalékot, Erdélyben és Vajdaságban 9–9 százalékot, a Felvidéken pedig 11 százalékot tesz ki azoknak az aránya, akik – önbevallás alapján – jól beszélnek az angolt. A korcsoportok között óriásiak a különbségek: az idősebbeknél nagyon ritka a jó angol nyelvtudás, ezerből csupán alig néhány emberre jellemző, a fiataloknál viszont akár minden negyedike (Felvidék és Erdély), ötödike (Vajdaság). Látványos, ahogyan évről évre, az egyik korosztálytól a másikig, a fiatalok nagyobb és nagyobb hányada tanul meg angolul. Ez különösen igaz az erdélyiekre és a szlovákiakra, amit legalább részben magyarázhat az, hogy az EU-ban az angol a legfontosabb közvetítő nyelv. Viszont az a hipotézis, hogy az angol lingua franca-ként működhet a többségi és a kisebbségi nyelvek között – feloldva ezzel a magyar és a tituláris nyelvek egészségtelen aszimmetriáját – egyelőre nem tűnik valószínűnek. A többségi és az angol nyelvtudás ugyanis – összhangban a Mozaik 2001⁷ és a Genesys 2015⁸ eredményeivel – itt is erősen

összefügg: azoknak, akik jól beszélnek az angolt, 80–90 százaléka a többségi nyelvet is jól beszél. Az át-fedés Kárpátalján a legkisebb (65 százalék), ebben a régióban viszont az orosz nyelvtudással is összefüggést mutathat, amire ebben a kutatásban nem kérdeztünk rá.

Egy következő lépésben azt vizsgáljuk meg, hogy melyek a román/szlovák/szerb/ukrán nyelvtudás fontosabb társadalmi meghatározói (4. táblázat).⁹ Amint az várható volt, az egyéni jellemzők közül a többségi nyelvismeret elsősorban a végzettséggel mutat összefüggést. Erdélyben például egy felsőfokú végzettségűnek egy általános iskolai végzettségűvel szemben tízszeres, a Felvidéken pedig ötszörös az esélye arra, hogy jól beszélje a többségi etnikum nyelvét. A kor hatása is mindenütt szignifikáns: a fiatalabbak nyelvtudása rosszabb az átlagnál. Számít a nemi hovatartozás és a családi állapot is: a férfiak és a tartós kapcsolatban élők (házasok és élet-társal élők) nyelvtudása jobb a nőkkel és az egyedülállókkal szemben – akkor is, ha a többi, a modell-be bevont tényező hatását kiszűrjük. A nyelvtudás mindenütt szoros kapcsolatban van azzal is, hogy az alanyoknak van-e kapcsolatuk többségiekkel, a Felvidéken és Vajdaságban pedig számít az is, hogy mennyire erős a bizalom velük szemben. Gazdasági

⁷ A Mozaik 2001 kutatás a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet szervezésében zajlott öt határon túli régióban: Felvidéken 1000, Kárpátalján 500, Bel-ső-Erdélyben 1200, Székelyföldön 750, Vajdaságban pedig 1000 magyar 15–29 év közötti fiatalot kérdeztek meg. A minta összeállításánál területi-leg rétegzett, korra, nemre és településtípusra reprezentatív mintavételi eljárást alkalmaztak.

⁸ A Genesys 2015 kutatás a 2015 végén zajlott hasonló célcsoporttal és módszertannal a Mathias Corvinus Collegium és az MTA TK Kisebbség-

kutató Intézete közös szervezésében.

⁹ Az alacsony esetszámok miatt az angol nyelvismeretre vonatkozóan sajnos nem tudunk hasonló modelleket építeni.

aktivitás szerint a nyugdíjasok (Erdély és Vajdaság), valamint a munkanélküliek (Felvidék) nyelvtudása kimutathatóan rosszabb az átlagnál. A makroszintű etnodemográfiai tényezők közül a végzettséghez mérhető erős hatása van a nyelvtudásra annak, hogy mekkora a magyarok aránya és száma a településen és/vagy a szűkebb régióban.

Bár ebben a modellben több esetben is felmerül a fordított kauzalitás lehetősége, összességében kijelenthető, hogy a tituláris nyelvismeret javításában az oktatásnak és a kitettségnek egyaránt fontos szerepe van: az tudja jobban a többség nyelvét, aki hosszabb ideig tanulja, illetve használja/ kénytelen használni a különféle személyes kommunikációs helyzetekben.

Nyelvtudás és jövedelem

A kutatásban fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy 1. van-e különbség a többségi, illetve az angol nyelvet eltérően ismerők jövedelme között, és amennyiben van, 2. ez a bérkülönbség mennyiben írható magának a nyelvtudásnak a számlájára.

Akárcsak a nyelvtudást, a jövedelmet is önbevallás alapján mértük, az elemzéshez pedig a főállásból és a mellékállásból származó jövedelem kumulált összegét használtuk fel. Kárpátalján a béradatokban nagy mértékű inkonzisztenciát találtunk, ezért a vizsgálatnak ebből a részéből kihagytuk a kárpátaljaiakat. Az egyszerű kétváltozós elemzés alapján a többi régióban mindenütt azt találtuk, hogy akik jobban

4. táblázat: A többségi – román, szlovák, szerb ill. ukrán – nyelv ismeret meghatározói (logisztikus regressziós modellek – esélyhányadosok)

Változók	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
Egyéni jellemzők és erőforrások				
Férfi	1,598†	2,012‡	2,549‡	1,565*
Fiatal	1,482	3,145‡	3,195‡	2,250†
Idős	2,579*	1,58	2,794†	1,429
Középiskolai végzettségű	5,243‡	2,943‡	5,146‡	3,055‡
Felsőfokú végzettségű	10,079‡	5,255‡	4,810‡	2,464*
Családos vagy élettárral él	1,722*	1,813†	1,794*	1,241
Egyedül él (özvegy, elvált, külön él)	1,316	1,377	1,577	1,279
Van-e kapcsolata többségekkel	2,707†	2,519‡	2,107†	2,210†
Bizalom a többségekben	1,197	2,095‡	1,444*	1,455
Aktivitás				
Aktivitás: nyugdíjas	0,446†	0,674	0,436†	0,965
Aktivitás: munkanélküli	0,686	0,142‡	0,543	2,754
Aktivitás: egyéb inaktív (GYES, tanuló, stb.)	1,006	1,208	0,901	1,187
Etnikai demográfia				
Magyarok aránya a településen	0,968‡	1,005	0,969‡	0,954‡
Magyarok aránya a megyében	0,999	0,992	0,987‡	0,982‡
Magyarok száma a településen	1*	1	1†	1‡
Városban lakik	0,473†	2,463†	1,167	0,708
N	730	633	642	476
Nagelkerke R²	0,404	0,323	0,382	0,472

Megjegyzések: szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, * $p \leq 0.05$; † $p \leq 0.01$; ‡ $p \leq 0.001$. Referencia-kategóriák: nő, középkorú (35–54 év közötti), alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon (egyenül él), kapcsolatai között nincs többségi etnikumhoz tartozó személy, nem bízik a többségekben, gazdaságilag aktív, falun lakik.

Forrás: a szerző saját szerkesztése

5. táblázat: Átlagjövedelem (EUR) a többségi nyelvtudás függvényében

	Erdély (N=435)	Felvidék (N=410)	Vajdaság (N=337)
Anyanyelvi szinten vagy tökéletesen beszéli a többségi nyelvet	429	827	325
Nagyon jól beszél, de érezhető akcentussal	397	717	352
Nem beszél nagyon jól, de az esetek többségében	389	638	298
Nehézségei vannak abban, hogy megértesse magát, vagy egyáltalán nem tudja megértetni magát	316	483	277
Teljes minta	402	731	328
F-érték (ANOVA)	4,453	7,599	2,604
Szign.	0,004	0	0,052
Bérkülönbség (nagyon jól beszéli vs. nehezen érteti meg)	32%	61%	21%

Forrás: a szerző saját szerkesztése

6. táblázat: Átlagjövedelem (EUR) az angol nyelvtudás függvényében

	Erdély (N=414)	Felvidék (N=403)	Vajdaság (N=335)
Nagyon jól beszél	556	958	378
Nem beszél nagyon jól, de az esetek többségében megérteti magát	446	803	382
Nehézségei vannak abban, hogy megértesse magát, vagy egyáltalán nem tudja megértetni magát	374	684	311
Teljes minta	405	733	328
F-érték (ANOVA)	20,712	10,746	7,866
Szign.	0	0	0
Bérkülönbség (nagyon jól beszéli vs. nehezen érteti meg magát)	48%	40%	21%

Forrás: a szerző saját szerkesztése

beszélnek az állam hivatalos nyelvét, azok szignifikánsan jobban is keresnek (5. táblázat). A bérkülönbség – azok között, akik nagyon jól beszélnek a tituláris nyelvet, és azok között, akiknek nehézségeket okoz megértetni magukat – Erdélyben 32, a Felvidéken 61, Vajdaságban pedig 21 százalékos. Az angoltudás szintén összefügg a munkabérek nagyságával (6. táblázat): azok, akik jól beszélnek az angolt, 48, 40, illetve 21 százalékkal keresnek többet azokhoz képest, akik nehezen vagy egyáltalán nem tudják megértetni magukat.

Korábban láthattuk, hogy a nyelvtudás viszont egy sor olyan dologgal függ össze, ami szintén hatással van a jövedelmekre, ilyen például a végzettség vagy az életkor.¹⁰ Ahhoz tehát, hogy a második kérdésünket

megválaszoljuk – ti. a nyelvtudásnak van-e *direkt* hatása a jövedelemre – ki kell szűrünk ezeknek a tényezőknek a hatásait. Ennek érdekében egy lineáris regresszioelemzést végeztünk, ahol kimeneti változóként az adott ország pénznmében kifejezett jövedelmet,¹¹ bemeneti változóként pedig a nyelvtudás mellett minden olyan tényezőt beemeltünk, amiről úgy gondoltuk, hogy közvetlen vagy közvetett befolyással lehet a bérekre. (7. táblázat) Ebből az derül ki, hogy a három régió közül leginkább a felvidéki magyarok esetében teljesül az az elvárás, hogy minél több nyelvet ismer valaki, várhatóan annál nagyobb fizetést kap. A referenciakategóriában szereplők – azok, akik nem ismerik jól sem az állam nyelvét, sem az angolt – 2018-ban átlagosan 586 eurót kerestek. A becsült együtthatók alapján a csak szlovák nyelvet jól ismerők 673 eurót,

¹⁰ Folytatva a gondolatsort: elképzelhető például, hogy nem azért keresnek kevesebbet, mert nem tudnak angolul, hanem mert azok, akik nem tudnak angolul, alacsonyabb végzettséggel rendelkeznek, és valójában a végzettség magyarázza az alacsonyabb béreket.

¹¹ Pontosabban: a jövedelem logaritmusát

7. táblázat: A jövedelembecslő-modell eredményei (lineáris regressziós modellek – standardizálatlan regressziós együtthatók)

	Erdély	Felvidék	Vajdaság
Egyéni jellemzők és erőforrások			
Városi lakóhely	-0,087*	0,013	0,037
Nő	-0,231‡	-0,252‡	-0,216‡
35+év	0,146‡	0,085†	-0,015
Középiskolai végzettség	0,231†	0,305†	0,127‡
Egyetemi végzettség	0,421‡	0,36†	0,313‡
Román nyelvismeret	-0,028	0,104†	-0,001
Angol nyelvismeret	0,192‡	0,144‡	-0,015
Egohálózat	0,007	0,014*	-0,002
Kapcsolatok a tituláris etnikum tagjaival	-0,007	0,067	-0,109
Munkahely jellemzői			
Kisvállalkozás	0,155‡	0,043	-0,018
Közepes vállalkozás	0,177‡	0,162‡	0,082*
Szellemi munkát végez	0,208‡	0,143‡	0,063
Konstans	5,345‡	5,748‡	5,472‡
N	250	328	343
R²	0,337	0,3	0,176

Megjegyzések: A függő változó a havi nettó jövedelem logaritmus. Szürkével jelzett cellák: szignifikáns kapcsolat, a *, †, ‡ jelzések 0,1, 0,05, illetve 0,01-es szignifikanciaszinteket jelölnek. Referenciakategóriák: falusi lakóhely, férfi, életkor: 18–34 éves, végzettség: elemi vagy általános iskola, nem ismeri jól a tituláris/angol nyelvet, mikrovállalkozás (1–9 alkalmazott), fizikai munka. Az „egohálózat”-változó azoknak a kapcsolatoknak a számát jelöli, amelyeket az alanyok igénybe vehetnek, ha segítségre van szükségük; a „kapcsolatok a tituláris etnikum tagjaival” változó pedig ezen belül a román nemzetiségűek arányát jelenti.

Forrás: a szerző saját szerkesztése

a csak angolul jól tudók 820 eurót, a mindkét nyelvet jól beszélők pedig várhatóan 863 eurót kaptak. A bérelőny mindhárom esetben szignifikáns. Némi-
leg hasonló következtetésre jutunk az erdélyi megfigyelések alapján is. Ebben az esetben az angol és az egyidejű jó román- és angoltudás hatása is pozitív és szignifikáns: azoknak a bére, akik csak magyarul beszélnek, átlagosan 1698 RON volt, míg a mindkét nyelvet jól beszélők 1995 RON-t kerestek havonta. Ezekből a számokból az látszik, hogy mind Erdélyben mind pedig a Felvidéken az angoltudás nagyobb fizetéstöbbletet eredményez, mint az államnyelv ismerete. Vajdaságban viszont – a fentiekkel szemben – sem a szerb, sem az angol nyelvtudásnak nincs szignifikáns hatása a jövedelemre. A régiók közötti összehasonlítás alapján tehát az a következtetés körvonalazódik, hogy az országok EU-s tagsága egy fontos tényező a nyelvismeret és a bérek viszonyában. Minél integráltabb globálisan a gazdaság, az angoltudás annál nagyobb fizetéstöbbletet eredményez a

tituláris nyelv ismeretéhez, illetve csak a magyar nyelv ismeretéhez viszonyítva.

Nyelvhasználat a hétköznapiakban

Egy további kérdéssel megvizsgáltuk azt is, hogy a különböző kommunikációs helyzetekben milyen nyelvet használnak a határon túli magyarok. Erre azért is volt szükség, mert – korábbi kutatások tanulságai szerint – a nyelvi kompetenciák alapján nem lehet direkt módon következtetni a létező nyelvi gyakorlatokra, „arra, hogy az egyén mindennapi kommunikációjában, illetve ennek különböző színterein melyik nyelvi kód milyen mértékben van jelen, melyik a domináns, illetve milyen a másodnyelvhasználat társadalmi beágyazottságának mértéke és formája.” (HORVÁTH, 2005, 182. o.).

A kommunikációs helyzetek eltérőek aszerint, hogy mekkora a többségi nyelvhasználatnak való kitettség, azaz a magyarok mennyire kénytelenek az

adott szituációban a többség nyelvére váltani amiatt, hogy olyan emberekkel találkoznak, akik nem ismerik a magyar nyelvet. Ezekben a szituációkban eltérő a diszkrecionalitás foka – annak a mértéke, hogy mennyire választhatják meg az emberek, hogy milyen nyelven kívánnak beszélni. Ennek fényében nem meglepő, hogy a magyarok legkevésbé a bevásárláskor, a polgármesteri hivatalokban, a családorvosnál és a munkahelyen használják a magyar nyelvet – ezeken a helyszíneken a legnagyobb az esély arra, hogy a tituláris etnikum tagjaival találkozzanak, akik nem beszélnek a magyar nyelvet. Ez a mintázat – kevés kivétellel – mindegyik régióra igaz (8. táblázat). Az érdekesebb kérdés inkább az, hogy a kisebbségi magyarok mennyire élnek a magyar nyelvhasználat lehetőségével akkor, amikor azt megtehetik. Először is joggal feltételezhetjük, hogy minél alacsonyabb a magyarul beszélő népesség aránya és száma egy adott településen/régióban, annál kevésbé van lehetőség magyarul beszélni. Ha ennek ellenére mégis magas a magyar nyelven történő interakciók aránya, az nagyobb anyanyelvhasználati diszpozícióról tanúskodik.

Az 8. táblázatban bemutatott skála összesített átlagai alapján az látszik, hogy az egyes régiók közül a többség nyelvét leginkább a Vajdaságban, legkevésbé

pedig a Kárpátalján használják (2,24-es, illetve 1,85-ös átlag egy 1–5 közötti skálán), Erdélyben és a Felvidéken 2-es körüli átlagokat mértünk. Ezek a számok együtt változnak a magyar népesség településen, illetve a szélesebb régióban jellemző súlyozott arányával¹² (9. táblázat), a nyelvhasználat tehát jelentős részben az etno-demográfiai kontextus jellegzetességeit tükrözi vissza. Enyhe eltérést ettől a trendtől Kárpátalja esetében láthatunk: miközben a mintába került települések és régiók etnikai szerkezete a felvidékihez hasonló, a kárpátaljai magyarok intenzívebben használják az anyanyelvüket. Ennek többféle oka lehet: 1. a magyarok kevésbé tudnak ukránul, tehát ritkábban használják a nyelvet, 2. a többségiek közül relatíve többen tudnak és kommunikálnak magyarul (ez a maga során összefüggésben lehet azzal, hogy Kárpátalján feltételezhetően magasabb a magyar nyelv gazdasági státusa, mint a Felvidéken) 3. mivel fejletlenebbek a demokrácia intézményei, a boldogulásban az etnikai-nyelvi hálózatoknak Ukrajnában nagyobb szerep jut. Ez utóbbi magyarázat azért valószínűtlenebb, mert a többségi kapcsolatok aránya nem üt el számottevően a többi régiótól. Megfelelő mélységű adatok hiányában tehát

¹² Itt a súlyozott arány azt jelenti, hogy a mintában szereplő válaszadók településeire vonatkozó népességarányokat átlagoltuk.

8. táblázat: Milyen nyelven beszél, milyen nyelvet használ a következő helyzetekben...?

(Skálaátlagok: 1 – csak magyarul, 5 – csak többségi nyelven)

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
A polgármesteri hivatalban	2,76	1,71	2,78	2,28
Bevásárláskor	2,62	2,29	2,91	2,41
A családorvosnál	2,42	2,23	2,83	2,23
Munkahelyén/ az iskolában	2,39	2,33	2,43	1,97
Internethasználat alkalmával	2,02	2,3	2,1	1,74
Tévénezéskor	1,95	2,02	1,91	1,6
Rádióhallgatáskor	1,91	2,19	2,2	1,64
Barátokkal	1,81	1,74	1,99	1,69
Újságok, folyóiratok olvasásakor	1,71	2,07	2,04	1,63
Otthon, a családban	1,2	1,25	1,19	1,31
Átlagosan	2,08	2,01	2,24	1,85

A kérdés részletesen így hangzott: „Milyen nyelven beszél, milyen nyelvet használ a következő helyzetekben...?” és a válaszalternatívák az alábbiak voltak: 1. Csak magyar, 2. Nagyrészt magyar, 3. Fele-fele arányban magyar és többségi, 4. Nagyrészt román, 5. Csak román, 6. Más nyelven. Az átlagolást enyhén torzírtja az, hogy a más nyelvet használókat kénytelenek voltunk kihagyni az elemzésből.

Forrás: a szerző saját szerkesztése

9. táblázat: Etnodemográfia és nyelvhasználat

	Erdély	Felvidék	Vajdaság	Kárpátalja
Magyarok aránya a településen (súlyozott átlagok)	59	65	55	64
Magyarok aránya a nagyobb közigazgatási egységben (súlyozott átlagok)	41	43	37	41
Magyar ill. többségi nyelvhasználat – skálaátlagok (1-5)	2,08	2,01	2,24	1,85

Forrás: a szerző saját szerkesztése

10. táblázat: Milyen nyelven beszél, milyen nyelvet használ a következő helyzetekben...?
(Skálaátlagok: 1 – csak magyarul, 5 – csak többségi nyelven)

Erdélyi magyarok	2009	2019	Különbség 2019–2009
Otthon, a családban	1,39	1,2	-0,19
Bevásárláskor	2,35	2,62	0,27
Munkahelyén/ az iskolában	2,57	2,39	-0,18
A polgármesteri hivatalban	2,91	2,76	-0,15
A családorvosnál	2,65	2,42	-0,23
Tévézéséskor	2,21	1,95	-0,26
Rádióhallgatáskor	2,12	1,91	-0,21
Újságok, folyóiratok olvasásakor	1,89	1,71	-0,18
Amikor magában számol	1,45	1,24	-0,21

Forrás: a szerző saját szerkesztése

ezek a hipotézisek további ellenőrzésre szorulnak. A nyelvhasználatra vonatkozó skálát Erdély esetében korábban az Életünk Fordulópontjai II. c. kutatásban is használták¹³. A mostani adatokkal való összehasonlításból az látszik, hogy az erdélyi magyarok 2009-hez képest szinte mindegyik kommunikációs helyzetben gyakrabban használják a magyar nyelvet (10. táblázat). Az egyedüli kivételt a bevásárlás jelenti, ami valószínűleg annak köszönhető, hogy az elmúlt tíz évben jelentősen megváltoztak a bevásárlási szokások. Egyrészt az európai közös piacra való belépés a nagyobb bevásárlóközpontok elterjedését hozta magával. Ezek ugyan tipikusan a városokban vannak, de a lakosság egyre nagyobb hányada számára elérhetőek – ehhez elég csak arra utalni, hogy a két kutatás között eltelt 10 év alatt 47,1 százalékról 57,1 százalékra nőtt a személyautóval rendelkező háztartások száma. Nagyobb településeken és nagyobb üzletekben pedig nagyobb az esélye annak, hogy a

magyar vásárlók olyan eladókkal találkozzanak, akik nem tudnak magyarul.

Az elmúlt 10 évben a magyar nyelv használata Erdélyben azokon a településeken lett gyakoribb, ahol alacsonyabb a magyar anyanyelvűek aránya, a magyar többségű vidékeken változatlan maradt¹⁴ (11. táblázat). A szórványtelepüléseken a 0,36 pontszámnyi aggregált változás nagyobb részét az magyarázza, hogy nagyobb mértékben használják a magyar nyelvet a munkahelyen és az iskolában (0,89 pontszámnyi változás), de a médiafogyasztásban is számottevő elmozdulás figyelhető meg (12. táblázat). Utóbbit nagy valószínűséggel az magyarázza, hogy az elmúlt tíz évben könnyebben elérhetővé/foghatóvá váltak a magyar nyelvű tévé- és rádiócsatornák a szórványrégiókban is. A hivatali nyelvhasználatra vonatkozó törvényi változások pedig azokon a településeken éreztették a hatásukat, ahol a magyarok aránya 20 és 50 százalék között van. Ezekben az

¹³ Az Életünk Fordulópontjai II. kérdőíves vizsgálatra 2008–2009-ben került sor a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet (Budapest), a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Kolozsvár) és a Max Weber Társadalomkutató Központ (Kolozsvár) irányításával. A 4017 fős minta nemek, korcsoportok és területi megoszlás szerint reprezentatív az erdélyi magyar népességre. A maximális mérési hiba 95%-os valószínűség mellett 1,5%.

¹⁴ Itt fontos felhívni a figyelmet egy olyan alternatív magyarázatra, ami az adatfelvétel módszertanával kapcsolatos: ezeket a változásokat – részben vagy egészében – magyarázhatja az is, hogy szórványterületeken egyre nehezebb azokat a magyarokat elérni, akik a magyar nyelvű intézményrendszerben kevésbé integráltak (oktatás, egyház, kultúra stb.), emiatt kevésbé találkoznak magyarokkal és kevésbé használják a magyar nyelvet.

11. táblázat: Etno-demográfia és nyelvhasználat: a nyelvhasználat aggregált skálaátlagai a magyar anyanyelvűek aránya szerinti településkategóriákban (1 – csak magyarul, 5 – csak többségi nyelven)

Erdélyi magyarok	2019	2009	Különbség 2019–2009
Magyar dominancia (>75%)	1,49	1,46	0,03
Többség (50–75%)	1,91	1,87	0,04
Paritásos kisebbség (35–50%)	2,12	2,46	-0,34
Kisebbség (20–35%)	2,77	3	-0,23
Szórvány (<20%)	2,83	3,19	-0,36
Teljes népesség	2,02	2,17	-0,15

12. táblázat: A nyelvhasználat skálaátlagainak a változása 2009 és 2019 között, a magyar anyanyelvűek aránya szerinti településkategóriákban (1 – csak magyarul, 5 – csak többségi nyelven)

Különbség 2019–2009	Magyar dominancia (>75%)	Többség (50–75%)	Paritásos kisebbség (35–50%)	Kisebbség (20–35%)	Szórvány (<20%)	Teljes népesség
Otthon, a családban	-0,07	0,04	-0,19	-0,43	-0,42	-0,2
Munkahelyén, az iskolában	0,02	0,34	-0,26	-0,46	-0,89	-0,18
Tévénezéskor	-0,04	-0,11	-0,22	-0,56	-0,63	-0,26
Rádióhallgatáskor	0,01	-0,04	-0,43	-0,07	-0,56	-0,2
Újságok, folyóiratok olvasásakor	-0,01	0	-0,49	-0,07	-0,35	-0,17
Családorvosnál	-0,02	-0,1	-0,67	0,12	-0,29	-0,23
Bevásárláskor	0,28	0,46	0,3	0,16	0,34	0,28
A polgármesteri hivatalban	0,16	-0,2	-0,58	-0,53	-0,05	-0,14
Amikor magában számol	-0,05	-0,03	-0,52	-0,22	-0,39	-0,21
Átlag	0,03	0,04	-0,34	-0,23	-0,36	-0,15

13. táblázat: Ha ismeretlen személyt kell megszólítani az Ön lakóhelyén (városában, falujában), általában milyen nyelven szólítja meg? (%)

	Erdély (N=987)	Felvidék (N=784)	Vajdaság (N=796)	Kárpátalja (N=599)
Magyarul	55,9	61,8	34,4	60,4
Az államnyelven	28,2	15,7	25,8	17,8
Két nyelven: az államnyelven és magyarul	15,8	22,3	38,4	19,9
Más nyelven	0,1	0,1	1,4	1,9
Összesen	100	100	100	100

14. táblázat: Ha ismeretlen személyt kell megszólítani az Ön lakóhelyén (városában, falujában), általában milyen nyelven szólítja meg? (súlyozott arányok – a településen élő magyarok aránya szerint)

	Erdély (N=986)	Felvidék (N=783)	Vajdaság (N=796)	Kárpátalja (N=599)
Magyarul	45,3	44,7	25,3	51
Az államnyelven	48	42,5	54,7	38,5
Két nyelven: az államnyelven és magyarul	6,7	12,8	20	10,6
Magyarul vagy két nyelven	52	57,5	45,3	61,5
Korrelációs e.h.: magyarok aránya a településen – a járókelőket magyarul megszólítók aránya	0,749	0,433	0,507	0,703

Forrás (11–14. táblázat): a szerző saját szerkesztése

önkormányzatokban, polgármesteri hivatalokban valamelyest növekedett a magyar nyelvhasználat, viszont ez csupán egy nagyon enyhe elmozdulást jelent a dominánsan egynyelvű (román) nyelvhasználatához képest (a skálaátlag 4,5-ről 4-re csökkent, ami a mérési hiba határán van). Hogy a változás ilyen kismértékű, az valószínűleg a nyelvtörvények hiányos bevezetésének és gyenge kikényszerítésének köszönhető.

Végül a nyelvhasználattal kapcsolatos utolsó kérdés arra vonatkozott, hogy milyen a magyarok percepciója arról, hogy lakóhelyükön egy ismeretlennel való találkozaskor mi minősül az alapértelmezett, „jelöletlen” nyelvnek. Ezt az alábbi kérdéssel mértük: „Ha ismeretlen személyt kell megszólítani az Ön lakóhelyén (városában, falujában), általában milyen nyelven szólítja meg?”. A Felvidéken és Kárpátalján hasonló mintázattal találkozunk (13. táblázat): a magyar nyelvű megszólítás a magyarok 60–62 százalékára, a kétnyelvű megszólítás pedig 20–22 százalékára jellemző, itt a legalacsonyabb azoknak az aránya, akik először a többség nyelvén (szlovákul vagy ukránul) szólalnak meg (16–18%). Ehhez képest a Vajdaságban a kétnyelvű megszólítás a domináns (38%), és a régiók közül itt a legalacsonyabb azoknak az aránya, akik csak magyarul szólítanak meg egy idegent (34%). Az államnyelv használata Erdélyben (28%) és a Vajdaságban (26%) a legmagasabb.

Ezek a gyakorlatok erősen összefüggenek a magyar népesség közigazgatási egységen belüli arányával – különösen Erdélyben és Kárpátalján. Értelemszerűen minél nagyobb a magyarok aránya egy településen, annál gyakrabban fordul elő, hogy a magyar legyen a jelöletlen nyelv a hétköznapi interakciókban. Lényegesen kisebb mértékben, de a település lakosainak, illetve a magyar lakosainak a száma is befolyásolja azt, hogy milyen nyelven szólítják meg a magyarok az idegeneket: minél kisebb egy település, és minél több magyar él ott, annál jellemzőbb, hogy a magyar legyen az alapértelmezett nyelv.

Ha ezeknek a tényezőnek a hatását kiszűrjük, közelebb kerülünk a nyelvhasználat hétköznapi szokásrendjéhez és az ezzel kapcsolatos egyéni/közösségi diszpozíciókhoz. Ezzel ugyanis kideríthető, hogy hasonló etno-demográfiai feltételek mellett van-e különbség abban, hogy a magyarok mennyire használják az anyanyelvüket egy ismeretlen személlyel való első találkozaskor.

A szűrést ebben az esetben úgy oldottuk meg, hogy a 13. táblázatban közölt arányokat a településen élő magyarok arányával súlyoztuk (14. táblázat).¹⁵ Az így kapott eredményekből az derül ki, hogy Kárpátalján, Erdélyben és a Felvidéken hasonlóak a magyar nyelv jelöletlen használatával kapcsolatos diszpozíciók. Ezekben a régiókban átlagosan minden második párbeszéd indul magyar nyelven (45–51%). A Vajdaságban fele ekkora az esélye annak, hogy egy ismeretlen magyarul szólítsanak meg (25%), itt viszont a kétnyelvűség nagyobb intézményesültsége figyelhető meg (20%). Összességében megállapítható, hogy a magyar nyelvhasználatra való – az etno-demográfiai tényezőktől független – diszpozíció mértéke Kárpátalján a legmagasabb és Vajdaságban a legalacsonyabb.

Következtetések

Ebben a tanulmányban a többségi és az angol nyelvismeret, valamint a hétköznapi nyelvhasználat sajátosságait vizsgáltuk meg a határon túli magyarok körében egy 2018–2019-es kérdőíves vizsgálat alapján. Ebből kiderül, hogy a kisebbségi magyarok közül a kárpátaljai magyarok ismerik a legkevésbé az államnyelvet – a népesség alig több mint fele beszél jól az ukránt. Erdélyben, a Felvidéken és Vajdaságban az eltérő nyelvi rezsimek, nyelvhasználati mintázatok és a többségi nyelvoktatás módszertanának különbségei ellenére az eredmények meglepően hasonlóak: önbevallás szerint a magyarok 10–15%-a anyanyelvi szinten, negyede tökéletesen és harminca nagyon jól beszél a tituláris nyelvet.

Bár felmerül a fordított kauzalitás lehetősége, összességében kijelenthető, hogy a tituláris nyelvismeret alakulásában az oktatásnak és a kitettségnek egyaránt fontos szerepe van: az tudja jobban a többség nyelvét, aki hosszabb ideig tanulja, illetve használja/kénytelen használni a különféle személyes kommunikációs helyzetekben. Eszerint az ország hivatalos nyelvének az ismerete elsősorban a végzettséggel mutat összefüggést és azzal, hogy az alanyoknak van-e kapcsolatuk többségekkel, mekkora a többségek aránya és száma a településen és/vagy a szűkebb régióban.

¹⁵ Az így kapott eredmények természetesen csak arra alkalmasak, hogy az egyes régiók közötti különbségeket megvizsgáljuk.

A felmérésünk egyértelműen ráerősít azokra a korábbi megfigyelésekre, melyek szerint a fiatalok többségi nyelvtudása romlott, az angol nyelvtudása viszont látványosan javult az elmúlt 20 évben. Az a lehetőség viszont, hogy az angol közvetítő nyelvként működhet a többségi és a kisebbségi nyelvek között – feloldva ezzel a magyar és a tituláris nyelvek egészségtelen aszimmetriáját – nem csak a regulációs akadályok miatt tűnik valószínűtlenné. A többségi és az angol nyelvtudás ugyanis erősen összefügg: azok tudnak jól angolul, akik a tituláris nyelvet is jól beszélik.

A nyelvtudás és a jövedelem kapcsolatát vizsgálva azt találtuk, hogy szignifikánsan többet keresnek azok, akik az angolt és a tituláris nyelvet jobban beszélik. A többváltozós vizsgálatból viszont kiderült, hogy a bérkülönbség nem minden esetben írható kizárólag a nyelvtudás számlájára, illetve annak csak egy részét magyarázza. Az az elvárás, hogy minél több nyelvet ismer valaki, annál nagyobb fizetést kap, csak a felvidéki magyarok esetében teljesül maradéktalanul: itt mind az angol, mind a többségi nyelvtudás pozitívan befolyásolja a béreket. Erdélyben csak az angol- és az ezzel egyidejű román tudás hatása pozitív és szignifikáns, a Vajdaságban viszont sem a szerb, sem az angol nyelvtudásnak nincs hatása a jövedelemre. Hasonló volt a helyzet Kárpátalján is, de itt megbízhatósági problémák miatt a többváltozós elemzést nem végeztük el. Összességében viszont arra következtethetünk, hogy az országok EU-s tagsága egy fontos tényező a nyelvismeret és a bérek viszonyában. Minél integráltabb globálisan a gazdaság, az angoltudás annál nagyobb fizetéstöbbletet eredményez a tituláris nyelv ismeretéhez, illetve csak a magyar nyelv ismeretéhez viszonyítva. A magyar nyelv határon túli használatával kapcsolatban megállapítható, hogy azokban az interakciós helyzetekben magasabb, ahol nagyobb a diszkrecionalitás foka – annak a mértéke, hogy mennyire választhatják meg az emberek, hogy milyen nyelven kívánnak beszélni. Eszerint a magyarok leginkább otthon, a barátokkal, illetve a médiafogyasztás során használják a magyar nyelvet, legkevésbé pedig a bevásárláskor, az önkormányzati hivatalokban, a családorvosnál és a munkahelyen – ez utóbbi helyszíneken a legnagyobb az esély arra, hogy a tituláris etnikum tagjaival találkozzanak, akik nem ismerik a magyar nyelvet. A nyelvhasználat tehát nagyrészt

az etno-demográfiai kontextus jellegzetességeit tükrözi vissza. Ha ennek a hatását kiszűrjük, az látszik, hogy a magyar nyelvhasználatra való egyéni diszpozíció mértéke Kárpátalján a legmagasabb és a Vajdaságban a legalacsonyabb. Például miközben a mintába került települések és régiók etnikai szerkezete a felvidékihez hasonló, a kárpátaljai magyarok intenzívebben használják az anyanyelvüket, ami azt is jelenti, hogy a mindennapi kommunikációban nagyobb az etnikai-nyelvi párhuzamosság.

Korábbi vizsgálatoknak köszönhetően az erdélyi magyarok nyelvhasználatára vonatkozóan néhány időbeli változást is nyomon követhetünk. Eszerint az elmúlt 10 évben a magyar nyelv használata azokon a településeken lett gyakoribb, ahol alacsonyabb a magyar anyanyelvűek aránya. Ezeken a helyszíneken az elmozdulás leginkább a médiafogyasztásban látható, de gyakrabban használják a magyar nyelvet a munkahelyen és az iskolában is. Nagyon enyhe javulást észleltünk a hivatali nyelvhasználatban is: az ezzel kapcsolatos törvényi változások azokon a településeken éreztetik a hatásukat, ahol a magyarok aránya 20 és 50 százalék között van. Fontos megjegyezni, hogy ezek a változások kismértékűek, a mérési hibán belül vannak, és érzékenyek lehetnek a mintavétel apró különbségeire is.

Irodalom

Brubaker, R., Feischmidt, M., Fox, J. E., és Grancea, L. (2011). *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. L'Harmattan.

Csata Zs. (2016a). Reflections on the economic aspects of multilingualism in Transylvania. *Belvedere Meridionale*, 28 (2), pp. 51–65. DOI: 10.14232/belv.2016.2.4.

Csata Zs. (2016b). Linguistic Justice and English as a Lingua Franca from a Minority Perspective. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies*, 9 (1), pp. 83–93. DOI: 10.1515/auseur-2016-0012

Csata Zs. (2018). Economy and Ethnicity in Transylvania. In Kiss et al. (szerk.), *Unequal Accommodation of Minority Rights: Hungarians in Transylvania* (pp. 345–379). Palgrave Macmillan: Cham. DOI: 10.1007/978-3-319-78893-7_9

Csernicskó I. és Kontra M. (2022). The Linguistic Human Rights Plight of Hungarians in Ukraine. In Skutnabb-Kangas, T. és Phillipson R. (szerk.), *The Handbook of Linguistic Human Rights* (pp. 373–382). Oxford: Wiley Blackwell.

- Csernicskó I. (1998). *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Gogolin I. (2006). Linguistic Habitus. In Brown K. (szerk.), *Encyclopedia of Language and Linguistics* (pp. 194–196). Oxford: Elsevier.
- Göncz L. (1999). *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó – Fórum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Grin F. (2019). A kulturális sokféleség áráról. *Regio*, 27 (3), pp. 5–27. DOI: 10.17355/rkkpt.v27i3.273
- Horváth I. (2005). A romániai magyarok kétnyelvűsége: nyelvismeret, nyelvhasználat, nyelvi dominancia. Regionális összehasonlító elemzések. *Erdélyi Társadalom*, 3 (1), pp. 171–198.
- Horváth I. és Toró T. (2018). Language use, language policy, and language rights. In Kiss et al. (szerk.) *Unequal Accommodation of Minority Rights: Hungarians in Transylvania* (pp. 167–223). Palgrave Macmillan: Cham.
- Lanstyák I. (2000). *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Liu, A. H. (2015). *Standardizing diversity: The Political Economy of Language Regimes*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. DOI: 10.9783/9780812292107
- Péntek J. és Benő A. (2020). *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Kolozsvár–Budapest: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó.
- Sorbán A. (2014). *Kisebbség és kétnyelvűség: a kétnyelvűség szociológiai aspektusai az oktatásban és a munkaerőpiacon*. Sepsiszentgyörgy: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Van Parijs, P. (2011). *Linguistic Justice for Europe and for the World*. Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:osobl/9780199208876.001.0001